

EGY TÁRSADALOM – DIÓHÉJBAN

A mi „transzportunk“ (foglalyszállítmányunk) éjfél tájt érkezett a fogházba. Főnagy Jánoson és rajtam kívül volt még négy-öt kommunista közöttünk, különböző börtönökből. A két kapu között volt a „fogadás“, minket és az úriféleket pofára felismertek, félreállítottak, kihoztak egy asztalt, odaült két smasszer, ezek jegyezték az adatokat, s ezalatt féltucat rabruhás smekker végezte a batyuvizsgálatot és a motozást. Gorombászkodtak, de — mindnyájunk örömére — semmit, kivéve a fémtárgyakat, el nem vettek. Akinél valami reszelő- vagy fűrészdarabot találtak, azt a fősmasszer összepofozta, apja-anyja testrészeire emlékeztette, és rögtön elvezettette, ha a smekkerék értékesebb tárgyat találtak, meghagyták nála, kisebb és közepes pénzeket szintén — tulajdonosaik arcát-nevét s hogy mit hol rejteget, megjegyezték maguknak: ez volt a fő feladatuk.

A vizsgálat befejeztével mindnyájunkat betereltek egy cementpadlós terembe, ott kellett várniuk reggelig a fürdetésre. Az emberek elfeküdtek a cementen, hamarosan mindenki elaludt. Ekkor a smekkerék munkához láttak. Egész éjjel jöttek-mentek nesztelenül az alvó testek között, avatott és gyakorlott kézzel húzták ki és tüntették el a szajrét a már ismert és megjegyzett zsebekből, batyukból. Volt, akinek egész batyuját kihúzták a feje alól, mire álmából felocsúdott, holmija eltűnt, s az orra előtt fenyegető öklöket látott: „Ne lármázz, bitang, felköltöd az embereket!“ Nagyon vigyáztak arra, hogy az emberek ne ébredjenek fel...

Én nem bírtam aludni, ébren tartott a hideg cement és a kíváncsiság. Alvást tetteve, félig behunyt szemmel figyeltem, füleltem. De a szemfüles fickók észrevették, hozzám léptek, fülembé súgták: „Az úr miért nem alszik?“ Majd: „Nyugodtan elalhat, semmije sem fog hiányozni.“ — „Köszönöm — mondtam —, nem félek.“ Többé nem zavartatták magukat. Önkéntelenül bizalmasukká lettem. Egyikük leguggolt hozzám, valami tárgyat mutatott, hogy mondjam meg, mi van ráírva. Teljesen írástudatlan volt. Egy másik idegen aprópénzt mutatott: mondjam meg, mennyit ér? Megmondtam: török rézpiaszter, semmit se kapni érte, akár vissza is teheti. „Olyan nincs — mondta —, ami el van véve, el van véve.“

János mélyen aludt. Csodálatos alvóképességű gyerek volt, amióta velem volt, minden reggel álmából kellett felrázni. Itt a reggel ordítózással kezdődött, erre se ébredt fel rázás nélkül.

— Fürdő! Levetközni! — ordították hárman is.

Ez volt a smekkerkomédia következő felvonása: a palikat meztelenre vetköztetni, ruhájukat, lábbelijüket, holmijukat a tetvetlenítőbe küldeni, s csak mosdás-zuhanyozás után, a zuhanyozó kijáratánál visszaadni...

Részlet a szerző legújabb — harmadik — életregényéből (Sóvárgások könyve).

Egy (egyetlen) egyenruhás személyzeti ember biztosította itt a formák betartását, határt szabva a smekkeri kapzsiságnak, de figyelembe véve a smekkeri jogokat is, a benti kicsi állam íratlan törvényei szerint.

Ez volt az ára annak, hogy nappal szabadon járkálhattunk a két udvaron, pénzünkért a kintinban élelmet vásárolhattunk, még feketét is ihattunk, az egyenruhások távollétében vagy háta megett dohányozhattunk. Kintről élelmet kapni csak ritkán és a börtön szabályzat szerinti mennyiségben lehetett. [...] Kincstári élelmezés alig volt — savanyú löttyök puliszkával —, az előírt adagok java része még nyersen *áruba ment*, vagy az adminisztráció vezetői kapták házhoz szállítva.

A nagy pénztelen tömeg kegyetlenül éhezett. Érdeklükben harcot indítani képtelenség volt: maguk az éhezők, kifosztottak sem támogattak volna semmilyen ellenállást, ha ugyan nem fordultak volna éppen a harcolók ellen. Értelme se lett volna: itt mindenki, mint mi magunk is, átmenő volt, egy-két hét múlva innen a „palik“ távoztak, „rendes“ börtönbe kerültek, ahol a hivatásos bűnözők hatalma nagyon összeszorult, nem múlta felül a nemzetközi átlagot.

Doftana ...

Nem volt tréfa ...

Nemzetközi fogalmak szerint fegyház volt, eredetileg *visszaeső* bűnösök, profi bűnözők részére, de később ide kerültek a politikai foglyok, kommunisták is — mint *javíthatatlanok*. Itt csak két, egymástól is elszigetelt osztály volt: a smekkeres és a bolsevisták (kommunisták). A belső rezsim, rendszer itt csak abban különbözött a nemzetközi normától, amelyben a királyi ország politikája is a többi országokétól: a liberális polgári ámitás itt a helyi hatalom kegyetlen, feudális önkényével párosult. Ismerjük ennek a „kettős könyvvitelnek“ a mechanizmusát — ennek ikerpárja és mintaképe volt a korabeli magyar királyi néptipró rendszer: a félliberális alkotmányoknak már a miniszteri rendeletekben csak a másik, a reakciós fele érvényesül, ezeket pedig a titkos fenti sugalmazások, helyi és személyi érdekek, felfogások szerint alkalmazták vagy nem alkalmazták a helyi hatalmasságok, alispánok, földesurak, szolgabírák, csendőrparancsnokok, börtönigazgatók. Doftanának is kétféle léte volt: a törvényes és a tényleges. Mindkettő titkos: a törvények, rendeletek, szabályzatok a bürokraták irattáraiban és fiókjaiban rejtőztek, tényleges léte — a nagy, dupla kőfalak, vaskapuk és záruk megett bújt meg. Aki ott nem járt, nem *ült*, nem *élt* — az ország népe-zöme —, annak fogalma sem lehetett róla, egyedül a képzeletére volt utalva. [...]

1930-ban a Szovjet Vörös Segély KB-nak kiadásában (Izdatyelsztvo CK MOPR-a SZSZSZR), megjelenik majd Ovidij Reszeanu álnév alatt egy könyvecske Doftanáról: *Vas és Kő — Doftana*). Magam írtam ezt még Doftanában — a börtönömről — vagy ötször nagyobb terjedelemben, magyarul és románul. (Az *Ovidij Reszeanu* a román és német nyelven írt munkáimon használt álnevemből, *Ovid Receanuból* lesz...) Az orosz könyvecske, írásom egyötöde, *németből fordítva* (amint a címlapon olvasható), a fordító és a szerkesztők felkerekítő túlzásaival van teletűzdelve... Most visszacsinálok őket, elkülönítem a szövegből azt, amit mint magamét ismerek fel: ez az igazság.

Mindig rossz, káros dolognak tartottam a kapitalista rendszerben burjánzó borzalmak túlzó leírását: igazat adtam Marxnak és Engelsnek, akik Eugène Sue szenzációs nyomorregényeivel kapcsolatban a nyomorromantikát elítélték, mert — emlékezetből idézem —: a *valóságos* nyomort és borzalmakat nem leleplezik, ellenkezőleg, *leplezik*. Ennél is rosszabb, ha mi, a forradalmárok, kommunisták és szocialisták tesszük ezt: nemcsak leplezzük a valóságot, hanem — mert a túlzás, a valótlan hamar kiderül — rontjuk a magunk szava hitelét, kompromittáljuk az igazságot, amelyet hirdetünk. Hogy ez mégis győz: ez feltáró, igazmondó propagandánk segítségével, túlzásaink hatásának *ellenére* történik. Barbusse nem túlzott, Doftanáról szóló, *A hóhérok* című könyvében, nem írt azokról a „szörnyű dolgokról“, amelyeket elképzelt, de nem látott; alulírott, az ő szerényke híve és követője, írásomban szintén kerültem, s itt is kerülök minden túlzást, „szépitést“ és kerekítést... Az emlékezetemben sem bízhatok meg annyira, mint abban, amit akkor megírtam: veszem észre, hogy az emlékezet kihagyja vagy megszépíti a legsötétebb részleteket. Az *emlék csal*. A *Vas és Kőből* bátran idézem azt, ami tőlem származik:

„... A magas hegysorok között rejtőzik egy, különálló kisebb magaslat, alatta egy elhagyott kis vasútállomás, tetején — csupasz terméskőből emelt falak, a falak megett egy hallgatag, csupasz kőépület óriás: ez Doftana. Közeliében nem legelnek állatok, a környékbeli emberek messziről elkerülik. Ha idegen közeledik, s őket kérdi, mi az, egy szóval felelnek: — Doftana. — Mindenkinék, az idegennek is tudnia kell, mit jelent ez a név. Aki tovább kérdezget — gyanús és veszélyes...“

„... Keskeny, meredek köves út vezet fel a csendes kis állomástól, a bokros hegyoldalra a szürke falakhoz, a nagy vaskapuhoz. Itt őrség áll; fegyveres őrök állnak a hatszögű külső fal minden szögletén, a vártákon. Ha emberi alak jelenik meg lőtávolságban, az őrök figyelmeztetés nélkül lőnek. Itt az alkotmányon kívül álló, külön kivételes törvény érvényesül. Nagy állami értékek és titkok rejtőznek itt. Minden felesleges emberi szem itt magát az államot veszélyezteti...“ (A kis állomáshoz, amely — a teljes titoktartás végett — a környékbeli Telega falucska nevét viseli, rövid vasútvonal kanyarodik Cimpina petróleumvárostól fel ezekbe a lakatlan völgyekbe, a börtönig. Doftana foglyait, őreit és látogatóit szállítják itt; ezenkívül — vasútnak, állomásnak semmi dolga s keresnivalója nincs ezeken a helyeken.)

„... Hetenként egyszer, minden csütörtökön déltájban, kis, két kocsi-ból álló vonat érkezik a kis állomásra. Az elülső, fogolyszállító börtönkocsiból egy foglár, a koci parancsnoka száll ki, revolverrel a kezében. Aztán egy másik börtönőr káromkodva, öklözve lökdösi ki egymás után a foglyokat — rongyos rabruhás, kezén-lábán megvasalt, megláncolt, jó részben mezítlábás alakokat. Aztán a csapat az itt várakozó doftanai fegyveresek őrizete alatt elindul felfelé a köves úton; a láncok csörgése és az őrök szidalmái verik fel a bokros hegyoldal csendjét. Valahol fele úton a zaj megduplázódik: szembejövő fogolycsapat tart lefelé az állomásra, ahol a fegyveres foglárak öklözik fel a vasra vert nehéz láncokat cipelő rabruhás alakokat a »dubába« — fekete fogolykocsiba...“

(Nem a mi időnkől való, a középkorra emlékeztető kép: gályarabok, rabszolgák terelése.)

„Hasonló kép, más napokon: különféle terheket vonszolnak fel-le, fegyveres őrök kíséretében, Doftana rabjai: patakvizet a szomjazó börtönlakóknak, levesfőzéshez a konyhának; tűzifát az iroda és személyzeti lakások fűtésére. Néha, nem is nagyon ritkán, két-három fogoly faragatlan deszkaoporsót hoz le a hegyről, mögöttük két fegyveres és egy lelkész. A hegy lábánál a pap lemarad, a többiek a koporsóval letérnek balra, egy másik hegyre hágnak fel — ott a börtön temetője... Igen, Doftanának saját temetőre van szüksége: a környékbeli falusi temetőkbe a hívők nem engedik be a gonosztevők hulláit. Tilos Doftana halottainak elszállítását, de nem is jön értük senki...“

Félig a képzeletem íratta velem ezeket még. Bár már bent „ülve“ írtam, az induló és érkező csapatokat nem figyelhettem meg: magam is a fogolycsapatban érkeztem ide, és indultam innen más börtönök felé három ízben is. Halottakat, temetést se láttam: éjjel, titokban távolították el őket. Közülünk való három embert nyomorított halálra Doftana, otlétem alatt csak egyet — János elvtársamat — (az ő tetemét a kinti elvtársak kicsempészték, Temesvárra vitték eltemetni); a második Max Goldstein, a Szenátus felrobbantója — jöttem előtt múlt ki éhségstrájkban, a hatvanegyedik napon; a harmadik távozásom után halt meg — parasztfelkelő volt, tüdőbaj vitte el.

„Itt pusztultak el a legjobb forradalmárok“ — írták bele könyvembe szerkesztőim egy kis túlzással, de ezt nem valami demagóg célnak, hanem a legjobb kettő-három pusztulásán érzett határtalan fájdalom és felháborodás szülte. Nemkülönben a magam szövegét, ugyanott: „Doftanáról beszélnek a munkásgyűléseken, és a haragtól ökölbe szorúlnak a kezek...“ És aláhúzottan:

„... Mindenki meggyőződött arról, hogy a doftanai fogság lassú emberölés, hogy Doftanában minden ítélet halálos ítéletté lesz.“

Széles tömegekben elterjedt, s a baloldali és polgári demokratikus sajtó is hangoztatta ezt: általánossá lett, hogy ezt a fegyházat a liberális alkotmány és törvények által tiltott halálbüntetés helyettesítésére hozták létre és tartották fenn. Ez se a népfantázia vagy a túlzó agitáció terméke: a fegyház egész története igazolja, hogy ez volt a kormányok *szándékában*, és hogy tervük nem vált valóra, csak a foglyok kétségbeesett ellenállásán, élethalálharcán múltott. A nyugati börtönök mintájára az 1907-es országos parasztlázadást követő években építették a felkelés életben maradt és életfogytiglani kényszermunkára ítélt vezetői részére, hivatalosan: a visszaeső és *javíthatatlan* bűnözők elszigetelését szolgáló büntetőfegyház; de a szörnyűséges börtönt és a gyilkos bánásmódot a „kő és vas“ ház sötét celláiban a foglyok nem bírták ki, röviddel Doftana „használatba vétele“ után fellázadtak, és összertörték egész berendezését — zárszabályokat, ablakokat, vezetékeket, fűtőkazánokat, műhelyeket, szerszámokat; a lázadás elfojtása után a foglyokat a használhatatlanná vált fegyházból a hagyományos kényszermunkát végrehajtó helyekre — a sóbányákba szállították. Közülük sokan, a legbátrabbak, a szállító börtönvagonokban (*dubákban*) folytatták az ellenállást: kitörtek fülkéikből, lefegyverezték fogláraikat, és elszéledtek. Akiket ezek közül elfogtak, az összetört Doftanába vitték vissza; büntetőbörtön büntetőcelláiba, a hírhedt „H“ (Hás) szekció hevenyén helyreállított, zárható, de ablaktalan, fűthetetlen, csupasz cementpadlójú, örökös sötét kínzókamráiba zárták és tartották —

„határidő nélkül“; gyorsításul a kamrákat esténként vízzel öntötték el, hogy a fogoly a cementre se fekhesse le: naponta egy híg leves és egy darab puliszka volt a táplálékuk; negyvenhárom ide került, nem politikai fogoly közül egy fél év elmúltával, amikor a büntetést beszüntették, tizenkilencen voltak életben, huszonnégyen a temetőbe kerültek.

A háború (első világháború) alatt Doftana nem működött: a megszálló német hadsereg — Vilmos császár — tisztjeinek kurtább mód-szere volt minden ellenállóval szemben — főbe lőtték őket. A háború után az úri rendnek, királynak és királyságnak új ellenségei, a régieknél veszedelmesebb ellenfelei támadtak és szaporodtak fel: a kommunisták és a parasztfelkelők. Számukra tették zárhatóvá és kínzóképesé újra Doftanát. Igazgatóul egy Stănescu nevű kommuniszfaló kutyát tettek meg. Ez megfontolt terv szerint működött: egyes zárkával, éheztetéssel, „H“ — halál — szekcióval, ököllel, korbáccsal megtörni minden ellenállást, vagy provokálni az éhségstrájkot. Az önpusztító éhségstrájkok egész sora következett; más útjuk nem is volt a harcosoknak, az öngyilkosságot is vállalniuk kellett: enélkül is biztos pusztulás várt rájuk.

Ide került Max Goldstein baloldali gerillacsoportja, amelynek pokol-gépe a királyi szenátus elnöki asztala alatt robbant nyílt ülésen, és egy püspököt és több szenátort halálra sebesített; ide hozták a régi szocialista párt ismert baloldali vezetőjét, Gheorghe Bujort, aki később Szovjet-Oroszországba emigráltan vezette az otthoni földalatti szervezeteket; utána az új kommunista párt földalatti szervezőit... Stănescu nyíltan beszélt: — Pusztulnotok kell! — és könyörtelenül végezte hóhérmunkáját... A nemzetközi munkástiltakozás sietett az áldozatok védelmére, maga Barbusse jelent meg Doftana kapuja előtt: nem kapott bebocsátást. Aminthogy más „idegenek“ sem, polgári újságírók sem, párton kívüli emberbarátok sem, általában semmiféle „civil“ soha nem láthatta Doftanát belülről.

Harşia Teodor: Kolozsvári templom

